

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

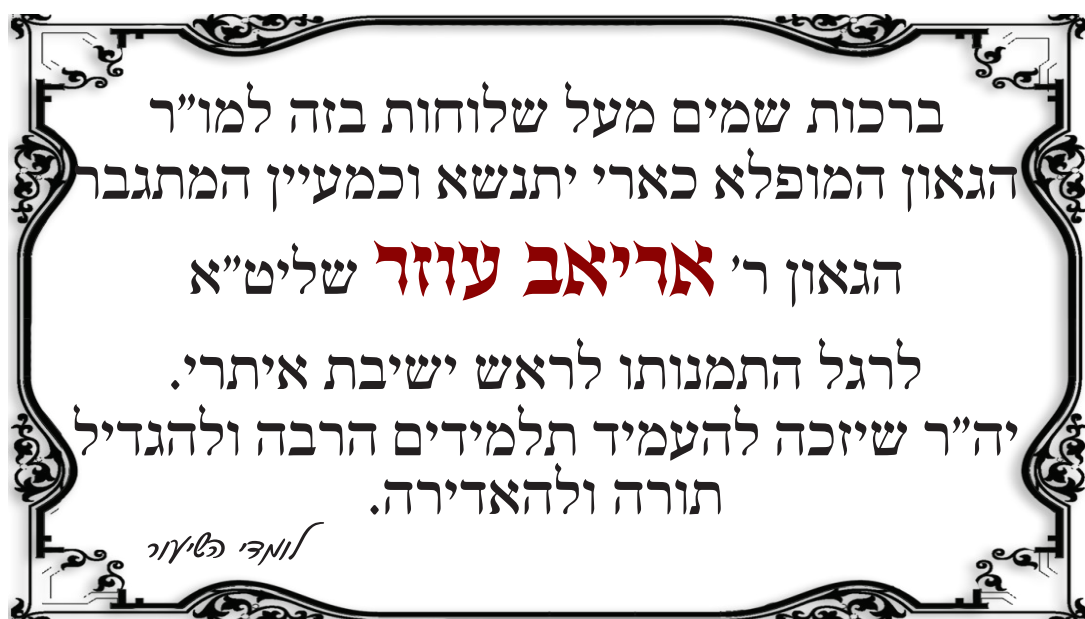
בענין:

**בענין ברכת הרואה
וברכת המדליק**

- רמז -

נמסר בשבת פרשת מקץ ה'תשע"ב

נכתב בידי: הרב יוסף בן ארזה שליט"א
עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בענין ברכת הרואה וברכת המדליק

ולבני ביתו. הרי שנטה מדעת התוס' לפי שיטתו, אבל מהתוס' משמע שאין הדלקה בפנים כלל אלא בשעת הסכנה.

וגם מדברי הרמב"ם נראה להוכיח שההדלקה על הפתח או בחלון - מעיקר המצוה ולעיקובא, אם לא בשעת הסכנה, שכן כתב: 'נר חנוכה מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ.. ואם היה דר בעליה מניחו בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ונר חנוכה שהניחו למעלה מעשרים אמה, לא עשה כלום לפי שאינו ניכר'. מסמיכות הדברים ורהטתם משמע שאם הדליק בחלון הגבוה מעשרים אמה מרשות הרבים לא עשה כלום. ומדוע, הלא הדליק מיהת בחלון ביתו ועין בני הבית שולטת בו, ולמה יגרע זה ממדליק על שלחנו? אלא מוכח שבלא 'שעת הסכנה' אם הדליק באופן שאין בו פרסום לבני רשות הרבים - לא עשה כלום. [וכן יש לראות ממקומות נוספים בדברי הרמב"ם]. ואמנם הריטב"א לפי שיטתו כתב שאעפ"י שהחלון למעלה מעשרים מרשות הרבים מדליקים בו 'דבדידה משערינו כיון דלא איפשר אלא בהכי'.

ומהרשב"א נראה שנקט כהריטב"א שבדיעבד אם הדליק על שלחנו יצא, וכן בשעת הצורך עושה כן, שכתב (שם בד"ה אמר ר' ירמיה) להוכיח שרבא סובר אסור להשתמש לאורה, מדאמר נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. ואם איתא דמותר להשתמש לאורה, עושה נר אחד ועולה לו לכאן ולכאן ומניחה על שלחנו ודיו כדרך שאמרו בשעת הסכנה. הרי מפורש שבשעת הדחק יכול לעשות כן ויוצא ידי חובתו, גם כשאין זו שעת סכנה.

נמצא אם כן שמחלוקת הראשונים אחת היא; הדלקה שאין בה פרסום נס לאנשים שבחוץ, אם מפני שכלתה הרגל או מפני שמדליק בפנים; לדעת הרמב"ם, וכן להתוס' [עכ"פ לפי התירוצו הראשון בגמרא] - לא יצא ידי חובתו. ואילו להרשב"א והריטב"א יצא. ויש לעמוד על שורש מחלוקתם.

ב) תחילה נבאר כללות שיטת הרמב"ם במצוה זו. אמרו בגמרא (שם כג.): 'הרואה נר של חנוכה צריך לברך. והיא ברכת 'שעשה נסים לאבותינו' כמבואר בגמרא. ונחלקו הראשונים במי שהדליקו עליו בביתו; לדעת הרמב"ם (חנוכה ג,ד), כפי שפירש דבריו המגיד-משנה, אף מי שהדליקו עליו בביתו, כשרואה נר חנוכה מברך. ואילו הרשב"א (בגמרא שם, והובא במ"מ) כתב מסברא

א) בפרק במה מדליקין (שבת כא:) פירשה הגמרא הא דתניא מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, דאי לא אדליק מדליק [עד אותה השעה שתכלה רגל]. ואי נמי לשיעורה [- שיהא בה שמן כשיעור הזה]. ופירשו בתוס' 'דאי לא אדליק מדליק' - אבל מכאן ואילך עבר הזמן. ומ"מ אם איחר ידליק מספק דהא משני שינויא אחרינא. מבואר שנקטו התוס' שלפי התירוצו הראשון, הזמן 'עד שתכלה רגל מן השוק' הוא לעכובא, שאינו מדליק כעבור הזמן [בזמנים שמדליקים בחוץ עכ"פ. ע"ש], אלא שמפני התירוצו האחר יש ספק להלכה הלכך ידליק ולא יברך (כמבואר בב"י).

ובשיטה זו הולך הרמב"ם אלא שלדעתו אין שני התירוצים חולקים לדינא שלכך נקט להלכה את שניהם, ועל כן פסק (הל' חנוכה ד,ה): שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק. וכמה הוא זמן זה, כמו חצי שעה או יתר. עבר זמן זה - אינו מדליק [כתירוצו ראשון, וכהבנת התוס' שהדברים כמשמעם, שאינו מדליק לאחר שתכלה רגל]. וצריך שיתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק [כתירוצו שני בגמרא].

ואולם הרשב"א כתב: 'לאו למימרא דאי לא אדליק בתוך שיעור זה אינו מדליק, דהא תנן (במגילה כ) כל שמצותו בלילה כשר כל הלילה - אלא שלא עשה מצוה כתקנה דליכא פרסומי ניסא כולי האי, ומיהו אי לא אדליק מדליק ולא הפסיד אלא כעושה מצוה שלא כתקנה לגמרי'. וצריך להבין מה הוכחתו ממשנת מגילה, נהי דמצוה שזמנה בלילה כשרה כל הלילה, אבל כאן דאיכא טעמא דפרסומי ניסא, א"כ זמן המצוה מתחילתו הוא כל עוד יש פירסום.

נראה שהראשונים ז"ל הלכו לשיטותיהם בענין מקום ההדלקה, כאותה המחלוקת שנחלקו לענין הזמן; בהמשך הגמרא שם איתא, נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר. ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו. והנה מדברי התוס' הנ"ל יש להוכיח שדוקא בשעת הסכנה ישנה תקנה מיוחדת שמניחה על שלחנו ודיו, אבל בלאו הכי לא יצא ידי חובתו בהדלקה בפנים, שאם לא כן, מהו זה שכתבו שלאחר שעבר הזמן לא ידליק [לתירוצו קמא, או לדידן ידליק מספק], מדוע לא ידליק בפנים [בברכה] ויראו אותה בני ביתו, כשם שעושה בשעת הסכנה. ואמנם הריטב"א (שי"ל מחדש) נקט ש'שעת הסכנה' לאו דוקא אלא הוא הדין משום צער או איבה, או כשהנרות נכבים ברוח - מדליקה בתוך ביתו. ומפני כן כתב שאף לדידהו שהיו מדליקים בחוץ, אם עבר הזמן ד'עד שתכלה' לא נפטר לגמרי אלא ידליק בפנים לעשות היכר לו

א הגרש"א (ע' הליכות שלמה מועדים-א פ"ד דבר הלכה ל) כתב שברמב"ם 'משמע קצת' דפתח הבית לעיכובא. כנראה סבר שא"י ראה מוכרחת כי י"ל דהרמב"ם לא מייירי מדין הדלקת פנים, וכגון שהוא חלון בכותל חיצוני או במקום שאין בני הבית שם, או שאין שם בני בית אלא הוא וכיו"ב, או אידי דעסיק בחלון כתב ענין הגובה, ולעולם בגבוה נמי מרצפת הבית. ואפשר שאף לפי משמעות דברי התוס' הנ"ל שלאחר הזמן אינו מדליק בברכה, מ"מ אין זה אלא ספק, כי י"ל שלפי תירוצו בתרא מדליקים גם לאחר שכלתה רגל, וזה גופא טעמם, דמ"מ איכא היכרא ופרסום למדליק (הגם שמדליק בפתח). וא"כ הוא הדין כשמדליק בפנים. ולהלכה נקט הגרש"א דבדיעבד עכ"פ מדליקים בפנים. וע' גם ארחות רבינו ובאג"מ ח"ד קה.

להכניס הלכה אחת של ברכות הנרות בתחילת הפרק הראשון שכולו עוסק בהלכות ההלל, ולא סידרה בין שאר הלכות הנרות.

ובברייתא שנו 'בכ"ה בכסלו יומי דחנוכה תמניא אינון.. לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה'.

וכבר עמד רבי אליהו מזרחי מדוע הושמטה מצות הדלקת הנר בברייתא. והנה רש"י פירש 'הודאה' - לומר 'על הנסים' בברכת הודאה, אבל הרמב"ם לא הביא כלל אמירת 'על הנסים' בהלכות חנוכה אלא בהלכות תפילה וברכות בלבד. וכבר כתב לנכון בהגהות מהרא"י שנראה מסידור דברי הרמב"ם שפירש 'הודאה' דקתני בברייתא על הדלקת הנרות ולא כפירש"י. תדע, שאל"כ ודאי היה לו להביא באותו מקום שמפרש את עיקר תקנת הימים הללו, לומר הודאה בתפילה ובברכת המזון - אלא להרמב"ם הזכרת 'על הנסים' שייכת לשאר הזכרות מעין המאורע שבתפילה ובברה"מ, ואילו תקנת חכמים שבאותו הדור 'בהודאה' פירושה הדלקת הנרות גופא, שמלבד ענין פרסום הנס, יש בהדלקת הנר ענין הודיה על הנס, ובא הדבר לידי ביטוי ע"י שמברך עליה הברכות, שבזה מורה שאין זו הדלקה לצרכו גרידא אלא הדלקת נר חנוכה על הנסים שעשה ה' לאבותינו.

ואמנם זכינו בדורינו בפסקי הרי"ז שיצאו לאור, ומפורש בדבריו שכך הוא מפרש דברי הברייתא 'בהודאה' - בהדלקת הנרות. וכן מבואר מלשון הרמב"ם שפירש כן הברייתא, שהרי הביאה בזה הלשון: 'התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו שתחלתן כ"ה בכסלו ימי שמחה' - היינו 'קבעום ועשאום ימים טובים' דתני בברייתא, ומפרש הרמב"ם דהיינו ימי שמחה [ויש מפרשים אחרת וסוברים שאין מצות שמחה בחנוכה. ואכ"מ] - 'והלל, ומדליקין בהן הנרות' - היינו 'בהלל והודאה' דקתני.

ואם כן כהתה במקצת קושיית הרא"מ, כי אמנם לא הושמטה הדלקת הנרות מהברייתא אלא היינו הך דקתני 'הודאה'. [וישוב שיטת רש"י שפירש 'הודאה' אמירת על הנסים, והרי הושמטה לגמרי ההדלקה - נתבאר באורך אשתקד]. אלא שעדיין צריך להבין מה טעם ראו חכמים על ככה לדבר בסתרי לשון ולרמוז ההדלקה ב'הודאה' ולא אמרו בפירוש הדלקת הנרות.

וזה טעם לאמירת 'הנרות הללו' בשעת ההדלקה, שמקורה במסכת סופרים, כי בזה אנו מבטאים ומצהירים שהנרות הללו אנו מדליקים 'כדי להודות ולהלל לשמן הגדול על נסיד' וגו'. הרי מבואר ככל האמור, שיש במצות ההדלקה משום הודאה והילול על הנסים, מלבד ענין פירסום הנס. ומובן בזה מדוע אין מוזכר בכל הנוסח הזה נס פך השמן אלא נסי הפורקן התשועות והמלחמות - כי כן הוא בשאר ברכות ההודאה, לעולם הן באות על הצלה ופדות ולא על נסים אחרים.

ג והוסיף גם הזכרה בתפילה [וא"ש טפי שסתמו 'הודאה' ולא הזכירו בפרטות את ההדלקה, כי נקטו הדבר הכולל אשר לא יידי ביטוי בהדלקה ובתפילה], אבל הרמב"ם השמיט ההזכרה בתפילה בהל' חנוכה כאמור.

ד יעוין גם במנחת שלמה (תנינא נח) שעיקר התקנה בהדלקת הנרות, כדי להודות ע"כ על נסי הנצחונות, ועל כן כוונת הלב בשעת ההדלקה להודות ולהלל לד' על נסי המלחמות, היא מעיקר המצוה.

שאם מדליקים עליו בביתו אינו צריך לברך, שלא מצינו יוצא מן המצוה וחוזר ומברך על הראיה. ופירש בספר עמק ברכה שנחלקו בגדר ברכה זו; אפשר שנתקנה על מצות ההדלקה, שאף הרואה את הנרות הריהו כמשתתף בהדלקה, ותיקנו ברכה על 'הדלקה זוטא' זו. כך נקט הרשב"א, ועל כן הניח כהנחה פשוטה שאי אפשר שכבר יצא ידי חובת הדלקה ושוב יברך ברכה זו. והצד השני - היא דעת הרמב"ם - שהרי זו מכלל ברכות ההודאה, הודאה על הנסים, ואינה קשורה למצות ההדלקה הלכך אעפ"י שהדליקו עליו צריך לברך על הנס כל שלא בירך [או שמע הברכה והריהו כעונה], אלא שמ"מ צריך שיראה הנרות, כפי שמצינו בברכת הודאה על הנס ברואה מקום שנעשה בו נס, אף כאן תקנו ברכה זו רק כשרואה הנרות, אבל בעיקרה ברכת הודאה היא ואינה שייכת למצות ההדלקה. ובשיטה זו הלך המאירי, ואף הרחיק לכת לומר שאפילו אינו רואה הנרות כלל צריך לברך על הנס, שחובת היום היא ואינה קשורה לנרות בהכרח. [והוסיף לומר כן אף לענין ברכת 'שהחיינו', שמברכים אותה על היום כבשאר ימים טובים, אף כשאין מצוה מיוחדת כגון בעצרת. ואם יודמן לו מחר נר, יברך שוב 'שהחיינו' על המצוה הבאה מזמן לזמן. והוזכרה דעה זו בבאור הלכה בהל' חנוכה ובהל' מגילה].

נמצא מבואר שלדעת הרמב"ם, מלבד מצות הדלקה ישנו דין נוסף של הודאה על הנס בברכת הנרות, ואף מי שיצא בהדלקה, כל שלא שמע הברכות צריך לברך ברכה זו לכשיראה הנרות. ויש להתחקות על מקור הדבר.

ג הנה יש לעמוד על דקדוק גדול בסידור דברי הרמב"ם בהלכות אלו. תחילת דברי הרמב"ם בהלכות חנוכה (פרק ג הלכות א-ב) הם בסיפור הנס, המלחמות והתשועות ונס פך השמן [ולא עשה כן בהלכות מגילה, כי כבר כתב הרמב"ם בהקדמתו לחיבורו שלכך קראו 'משנה תורה' לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחילה ואחר כך קורא בזה החיבור ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם. על כן נס פורים שנכתב בכתבי הקדש אין מקומו במשנה תורה, משא"כ נס חנוכה שלא ניתן להיכתב, נצרך לבארו בחיבורו על מה ולמה הוקבעו הימים הללו]. לאחר מכן (בהלכה ג) כותב הרמב"ם עיקר תקנת חכמים בימים הללו שתחילתן כ"ה בכסלו, להיותם ימי שמחה והלל ומדליקים בהם הנרות בערב על פתחי הבתים, והם אסורים בהספד ותענית. בהלכה הבאה (בהלכה ד) כותב: 'כל שחייב בקריאת המגילה חייב בהדלקת נר חנוכה, והמדליק אותה ביום הראשון מברך שלש ברכות ואלו הן.. ומפרט והולך באותה הלכה את ברכות המדליק והרואה. לאחר מכן מפרט הרמב"ם בכל אותו הפרק הלכות ההלל. [כל הלכות הלל שבשאר ימים טובים, סדרם הרמב"ם בהל' חנוכה בפרק זה]. ובפרק הבא חוזר הרמב"ם לבאר הלכות הנרות, עד גמירא. וכל מעיין עומד ושואל [הגם של"מ מי שעמד בזה בספר], מה ראה הרמב"ם על ככה

ב ואין מובן מש"כ הא"ר (תרע"ג) בשם העיטור והרשב"א לברך גם כשמדליקים עליו בביתו. והרי מפורש ברשב"א להפך.

ומה מדוקדקים בזה דברי הרמב"ם (בפ"ד הי"ב) 'מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח הא-ל והודיה לו על הנסים שעשה לנו'. הרי הכליל בהדלקה את שני הענינים: הודעת הנס ופרסומו, ונתינת שבח והודיה. ופתח בלשון יחיד, 'נס', וסיים בלשון רבים 'על הנסים' - כי פרסום הנס היינו נס פך השמן, ואילו ההודיה היא על נסי המלחמות כאמור [יתכן ש'נסים' כולל את נס השמן ונס הנצחון, ויתכן דקאי רק על נסי הנצחונות, שכידוע היו שם מלחמות חוזרות ונשנות במשך תקופה ארוכה].

והוא הטעם לכך שהביא הרמב"ם את דיני הברכות בפרק הראשון ולא עם שאר הלכות הדלקת הנר, כי דבר גדול משמיענו בסידור הלכותיו - שזו עיקר כוונתו בחיבורו כדברי הגר"ח מוואלאזין, ללמוד 'סמוכים' מסידורו - שההדלקה בברכותיה היא תקנת 'הודאה' של החכמים שבאותו הדור שקבעו הימים בהלל והודאה. על כן מבאר בפרק זה ענין ההלל וההודאה, ואילו בפרק הבא מדבר על המצוה המסוימת של הדלקת הנר שענינה פרסום הנס לאחרים, מלבד ענין ההודאה.

(ד) בזה יש לבאר שני דברים מוקשים בדברי הרמב"ם; -

מבואר בדבריו שהנשים פטורות מקריאת הלל בחנוכה, כשם שהן פטורות בשאר ימים טובים [מלבד בהלל שבלייל פסח שכתבו התוס' (בסוכה לח.) שהנשים חייבות מפני שאף הן היו באותו הנס], שכן כתב (ג,יד) שאם היה מקרא את ההלל עבד או אשה - עונה אחריהם מה שהם אומרים ואינו יוצא בקריאתם כשאר שליח ציבור, והיינו מפני שאינם בני חיוב. וצריך להבין מאי שנא מחיוב הדלקת הנר שאף הנשים בכלל, כפי שכתב הרמב"ם (ג,ג) שכל החייב בקריאת המגילה חייב בנר חנוכה, והיינו מטעם שאף הן היו באותו הנס כמובא טעם זה בגמרא לענין מגילה. והנה כבר פירש הגר"ז בספרו מה שכתב הרמב"ם שקריאת ההלל בכל הימים שגומרים אותו - מדברי סופרים. והראב"ד השיגו הלא יש בהם מדברי קבלה, 'השיר יהיה לכם כליל התקדש חג'. ופירש עפ"י הבה"ג ששונה הלל הנאמר בלייל פסח שנאמר בתורת שירה ולא בתורת קריאה, והוא מדברי קבלה לקבוע שיר ושבח על הפדות וההצלה, וזהו הטעם שאין מברכים עליו, כי אין זו מצות קריאה אלא שירה, משא"כ בשאר אמירות הלל שבימים טובים, הנאמר בתורת 'קריאה', הרי זו מצוה מדברי סופרים. נמצא אם כן שגם ההלל הנאמר בחנוכה אינו בתורת שבח מסוים על כל צרה שנגאלים ממנה אלא מצות היום היא, כלשון הברייתא 'קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל', כלומר היום מחייב את אמירת ההלל כשאר ימים טובים, ולפיכך הנשים פטורות כשאר מצוות שהזמן גרמן. ואילו הדלקת הנר מתייחסת באופן ישיר להודאה על הנסים כאמור, הלכך הנשים חייבות בה מטעם שאף הן היו באותו הנס".

ועוד יש לבאר בזה דברי הרמב"ם בתחילת הלכות חנוכה הנראים מוקשים מאד לכאורה [וכבר הארכנו בזה אשתקד, ויבואו כאן הדברים בקיצור]: לאחר שהביא (בהלכה ד) את ברכות ההדלקה, כתב (בהלכה ה): 'בכל יום ויום משמונת הימים אלו גומרין את ההלל ומברך לפניו... אע"פ שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים - מברך עליו אשר קדשנו במצוותיו וצונו כדרך שמברך על המגילה ועל העירוב וכו'. וקשה טובא, הלא כבר קודם לכן כתב ברכת המצוה בהדלקת הנר שהיא מדברי סופרים, והיה לו לשאול זאת שם. והרי סוגית הגמרא המתייחסת לנידון זה, סובבת והולכת על הדלקת נר חנוכה ולא על קריאת ההלל. ועוד, הרמב"ם עצמו בהלכות ברכות (י,ג) הביא זאת במפורש לענין נר חנוכה: 'כל המצות שהן מדברי סופרים בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון מקרא מגילה והדלקת נר בשבת והדלקת נר חנוכה, בין מצות שאינן חובה... מברך על הכל קודם לעשייתן אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעשות. והיכן צונו? בתורה שכתוב בה אשר יאמרו לך תעשה. נמצא ענין הדברים והצען כך הוא: אשר קדשנו במצוותיו שצויה בהן לשמוע מאלו שצונו להדליק נר של חנוכה או לקרות המגילה, ומדוע כאן הזכיר זאת רק גבי ההלל. ועוד, כשהביא הרמב"ם דוגמא לברכת 'וצונו' במצוה דרבנן, מדוע הוצרך להרחיק למגילה ולעירוב ולא הביא מנר חנוכה. אתמהא. אלא שאם נעיין היטב בסוגית הגמרא נראה שיש בדבר שני נידונים; נידון אחד הוא כיצד אפשר לומר 'וצונו' במצוה מדברי סופרים. בזה פותחת הסוגיא גבי נר חנוכה בשאלה 'והיכן צונו', והביאה הרמב"ם בהל' ברכות, שציונו לשמוע לחכמים שהם ציונו להדליק. ואולם ישנה שאלה נוספת, גם אם ניתן לומר 'וצונו', האם צריך לברך ברכת המצוה על מצוות דרבנן. ובנידון זה אין הוכחה ממה שתקנו לברך על הדלקת נר חנוכה, כי כאמור בברכות ההדלקה יש ענין נוסף של ברכת-הודאה [והרי אילו ידליק בלא ברכה, אין ניכרת כלל אופיה של הדלקה זו, ואין כאן צביון של הודאה על הנס כל עיקר]. על כן דקדק הרמב"ם להביא ענין זה שמברכים על מצוה מדברי סופרים, בהלל דוקא ולא בהדלקת הנר, והביא דוגמא לכך ממגילה ועירוב ולא מנרות חנוכה שענין ברכתם מיוחד הוא, ואין ממנו ראייה לשאר מצוות דרבנן.

(ה) ויסוד לכל זה נראה מבואר בסוגיא בראש השנה (יח). שנינו במשנה שם שהשלוחים יוצאים להודיע על קידוש חודש כסלו מפני חנוכה. ובגמרא שם נחלקו אמוראים האם בטלה מגילת תענית (רש"י: ימים טובים שקבעו חכמים ע"י נסים שאירעו בהם ואסורים בתענית, ויש מהן אף בהספד, וכתבום במגילה אחת אלין יומיא דלא להתענא בהו כו'. עכשיו שחבר הבית בטלו ומותרין בהספד ובתענית) אם לאו. והשיב רב כהנא על האומרים בטלה מגילת תענית, מדתניא מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד וירד ר"א ורחץ וירד רבי יהושע וסיפר, ואמרו להם צאו והתענו על מה שהתעניתם. ופירשו התוס' מדוע הוצרכו להביא ראייה משם ולא הביאו ממתני' שהשלוחים יוצאים על כסליו מפני חנוכה, הרי שחנוכה נוהגת גם לאחר החורבן - דלעולם לא חשיב יום טוב ואפילו הכי

ו) וככל הנ"ל מבואר בדברי הב"ח (תרעו) שכתב מסברא דנפשיה: 'דמה שמדליקין עליו בביתו אינו בא אלא לפטור אותו מחיוב המוטל על ממונו להדליק נרות לפרסם הנס ברבים, אבל ההודאה על הנס וברכת שהחיינו הוא בחיוב על גופו ומזה לא נפטר כשמדליקין עליו אם לא שעמד שם בשעת ברכה וענה אמן'. וזהו ככל הנ"ל בשיטת הרמב"ם ששני דינים הם בהדלקה.

ויש לדקדק בדבריו שישנם שני חיובים השונים בגדרם; חיוב על ממונו לפרסום הנס, וחיוב על גופו בהודאה, וכדלהלן.

הנה הרמ"א בהגהותיו לשו"ע (תרעב) הביא המנהג שכל אחד מבני הבית מדליק. וכבר הקשה בשו"ת גליא מסכת (לר"ד מנוברדוק תלמיד הגר"ח מוואלין, בחדושים עמ"ס שבת כא. וכן עמד בזה בבית הלוי בדף כג) על מנהג זה שמקורו בדעת הרמב"ם שפירש [דלא כהתוס'] שהמהדרין מן המהדרין מוסיפים והולכים לפי מנין הימים וגם מדליקים כמנין בני הבית, והלא הרמב"ם כתב שבעל הבית הוא זה המדליק כמנין אנשי הבית וכמנין הימים, ואילו הרמ"א כתב שכל אחד מבני הבית [הזכרים] מדליק. וצ"ע איזה הידור הוא זה, בשלמא כשבעה"ב מדליק הריהו מהדר בריבוי הנרות כנגד הימים וכנגד בני הבית, אבל מה מקום יש לכל אחד מבני הבית להדליק בברכה כמנין הימים. ואם כן מנהג זה אין לו בית אב לא בדברי התוס' ולא ברמב"ם. וכתב שיש לחוש לברכה לבטלה במנהג זה. ובחדושי מרן רי"ז הלוי פירש בדברים נכוחים על פי דרכו. ואכמ"ל.

והמעייין יראה שמנהג זה שהביא הרמ"א מבוסס על פרש"י שנראה מדבריו בכמה מקומות בסוגיא שלמהדרין מן המהדרין, כל אחד ואחד מבני הבית מדליק, שלכך פירש 'המהדרין' - אחר המצוות. הרי מפרש תיבת 'מהדרין' - מחזרים ומחפשים, ולא מלשון הידור מצוה. ומה ראה על ככה להוציא פירוש הברייתא ללשון ארמית ולא מלשון 'הדר' שהוא לשון הקודש וכפי שפירש הרמב"ם (ד,א) 'המהדר את המצוה' - אלא שלשיטת רש"י אין כאן הידור מצוה האמור בכל מקום שמייפה את המצוה גופא, אלא שכל אחד ואחד מבני הבית מחזר אחר המצוה לקיימה בעצמו.

[וכ"מ מרש"י כג:] במה שפירש 'נר שיש לה שני פיות עולה לשני בני אדם' דהיינו למהדרין העושים נר לכא"א. וקרי ליה 'שני בני אדם' ולא 'שני נרות'. ואילו התוס' (כא: ד"ה מצוה) הניחו כדבר פשוט לפרש 'עולה לשני בני אדם' היינו שני בתים, ומכאן זה הקשו על רש"י [וכבר עמד על כך המהרש"א, הלא רש"י בעצמו פירש אחרת] - משמע שנקטו בפשיטות שאחד מדליק לכל הבית. ובזה מיושב מה שכתבו (בד"ה והמהדרין) שאם עושה נר לכל אחד ליכא היכרא למנין הימים, והלא גם כשמדליקים כמה דיירים בפתח החצר - כשיטתם - אין היכר לימים. וע"כ שאני התם שבשעת ההדלקה איכא היכרא כי כל אחד מדליק לעצמו, משא"כ באותו הבית שאחד מדליק לכולם אין היכר. וכבר עמדו בזה בגליא מסכת ובית הלוי].

ויסוד פלוגתתם, דהנה כבר חקרו האחרונים האם הדלקת הנרות מצות הבית היא או מצות גברא (ע' פנ"י, שפ"א ועוד). ומלשון הרמב"ם (רפ"ד) 'מצותה שיהיה כל בית ובית

מדליקים נרות זכר לנס. הרי מכאן נראה שדין ההדלקה אינו תלוי בהכרח בדין היום עצמו, ויתכן בסברא שאף אם בטל ניהוג ימי החנוכה כימים טובים בהלל ובאיסור תענית והספד, מ"מ הדלקת הנרות קיימת זכר לנס. ומבואר כנ"ל שבדין ההדלקה קיימת מצוה בפני עצמה של פירסום הנס שאינה שייכת ל'יום טוב' כמו הלל.

והנה הרשב"א דחה דברי התוס' שהרי מבואר בהמשך הסוגיא שרב יוסף תירץ על שאלה זו: שאני חנוכה דאיכא מצוה. כלומר אעפ"י שנקוט בטלה מגילת תענית, שונה חנוכה שיש בה מצוה, והיינו מצות הדלקת הנר כדפירש רבנו חננאל', הלכך ימי החנוכה אינם בטלים כשאר ימי המגילה. והקשה אביי: ותיבטיל איה ותיבטל מצותה. פירוש, אין המצוה טעם שלא לבטל הימים, כי י"ל ייבטלו הימים ותבטל ממילא המצוה. אלא אמר רב יוסף: שאני חנוכה דמיפרסם ניסא (-) כבר הוא גלוי לכל ישראל ע"י שנהגו בו המצות והחזיקו בו כשל תורה ולא נכון לבטלו). הרי רואים הן מתירין רב יוסף הן משאלת אביי שאין להפריד בין המצוה ליום טוב אלא אדרבה, קיום המצוה מכריח שלא ייבטל היום-טוב (לרב יוסף) או לאידך גיסא, ביטול היום גורם לביטול המצוה (אביי). והיא תימה רבתא.

אך לפי האמור אתי שפיר, שהרי שני דינים הם בהדלקה; דין אחד משום עשיית זכר לנס ופירסומו, והוא ודאי אינו בטל אף בהיבטל היום-טוב כמו שהוכיחו התוס' מסוגית הגמרא שלא הביאה להוכיח מדין חנוכה המוזכר במשנה. ודין נוסף במצות ההדלקה שענינו הודאה, הנובע מקביעת ימי החנוכה כ"מים טובים", ועל זה אמר רב יוסף שהואיל והוא יום שיש בו מצוה מצד היותו יום טוב, לא ייבטל היום כלל, ויהא נוהג בו איסור הספד ותענית. ואביי אמר להפך, ייבטל היום ותבטל המצוה כלומר מצות ההדלקה הקשורה ושייכת ליום-טוב, בדומה לקריאת ההלל שהוא בטל אם בטל היום-טוב [אבל תישאר הדלקה של פירסום הנס, בלא הלל והודאה. ומשום מצוה זו השלוחים יוצאים].

ומובן אם כן מדוע לא הוזכרה ההדלקה בברייתא דחנוכה, שהרי ברייתא זו לקוחה ממגילת תענית, העוסקת בקביעות ימים טובים לענין איסור הספד ותענית, ומוספים על כך ימי החנוכה, שהם ימים טובים אף לענין הלל והודיה, אבל אין ענינה במצוות הנוהגות באותו יום, רק ההלכות הנובעות מדין קביעת היום-טוב [ולהרמב"ם אף בהדלקה ישנו קיום דין 'הודאה' הקשור לקביעת היום, ודין זה אכן נזכר בברייתא].

1 בתשובת חו"י (ע) פירש 'מצוותה' - סעודות שעושים בחנוכה, ומכאן נסתייע שהן סעודות מצוה אפילו בלא שירות ותשבחות, שאין לפרש על הנרות שהרי א"א לומר תיבטל מצוותה. וכנראה כוונתו לראית התוס' הנ"ל. ועוד הרי רב עצמו שאמר בטלה מגילת תענית, אמר כמה וכמה הלכות בנר חנוכה (בשבת כב), ולא הקשו דידיה אדידיה. [וביחוד מוכח למש"כ השפ"א שם שלמסקנא שהיא מוח' תנאים אם בטלה מגילת תענית (שם יט:), י"ל שלרב ור' חנינא אין חילוק בין חנוכה ופורים לשאר ימים. והרי ודאי לא עלה על דעת אדם שמצוות הפורים אינן קבועים לדורות - אלא ודאי יש חילוק בין דין 'יום טוב' באיסור הספד ותענית לשאר מצוות היום, וה"נ הדלקת נר חנוכה. ונראה שגם אם לא נקוט כפירוש החו"י דקא' אסעודות, דמאן דכר שמייחו, וגם י"א שאינן 'מצוה' ממש בלא שירות ותשבחות, מ"מ יש לפרש 'מצוותה' - מצות היום בהלל והודיה.]

ולפי זה יש לבאר הוכחת הרשב"א הנ"ל שזמן המצוה כל הלילה מהא דכל שמצוותו בלילה זמנו כל הלילה, והלא הדבר תלוי בזמן הפירסום - אך י"ל שנקט כרבנו משולם שמלבד מצות פירסום הנס ישנה חובה נפרדת של עשיית זכר לנס לעצמו. ומצד זה ודאי זמנה כל הלילה כשאר מצוות שזמנן בלילה [ומסתבר לפי זה שאין צריך שיהיו בני הבית ערים, כי המצוה היא שידליק לעצמו^ח]. ועל כן גם מדליק בתוך ביתו כשאין לו אפשרות להדליק בחוץ.

אלא שבנקודה אחת חולק הוא על רבנו משולם, שלהרשב"א מתקיימת חובה זו של עשיית זכר לנס בכך שמדליקים עליו בביתו, שאין הדבר תלוי בראייתו אלא כל שמדליקים עבורו ובשליחותו קיים את חובת עשיית הזכר, ולכך נקט בפשיטות שאין לברך ברכת הרואה כשמדליקים עליו בביתו. ואילו רבנו משולם נקט שלא יצא ידי חובת זכר לעצמו אלא אם כן רואה בעצמו הנרות.

משא"כ התוס' והרמב"ם סוברים שעיקר מהותו של הנר הוא בפירסום לרבים [ואמנם קיימת מצות הודאה בהדלקה, ומצד זה הרואה מברך אפילו הדליקו עליו בביתו כאמור^ט, אבל עיקר החפצא של נר חנוכה הוא בהיותו מפרסם הנס, ומצות ההודאה מתקיימת רק בהדלקת נר חנוכה, דהיינו זה שיש בו פירסום], ועל כן אינו מדליק לאחר הזמן וגם אינו יוצא בהדלקה בפנים^י. וכדברי הרמב"ם בבאור עיקר התקנה 'ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות, להראות ולגלות הנס' - שזה עיקר מהות הנר, להדליקו על פתחי הבתים לפירסומי ניסא.

מדליק נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד - נראה שהיא מצות הבית. ולכך לפי שיטתו אין מקום להדלקה פרטית של כל בני הבית ע"י שמכוונים שלא לצאת בהדלקת בעל הבית, דאטו רשאים בני הבית לקבוע כל אחד מזוזה לעצמו בפתח הבית?! - אלא גדר ההידור הוא שהמדליק מרבה בנרות, כנגד הימים וכנגד בני הבית, אבל לרש"י היא חובת גברא, ועל כן המהדרים ומחזירים אחר המצוות, חפצים לקיים המצוה בעצמם.

אלא שיש להקשות מלשון הרמב"ם בהלכות ברכות (יא,ב-ד) שמנה מצות נר חנוכה במצוות שהן 'חובה', שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה, כגון תפלין וסוכה ולולב ושופר [בניגוד למזוזה ומעקה שאין אדם חייב לשכון בבית החייב במזוזה כדי שיעשה מזוזה]. הרי משמע שאין זו חובת הבית אלא חובת גברא - אך לפי האמור לעיל ניחא, דהא והא איתנהו וכדברי הב"ח דלעיל; יש חובת הדלקה מצד הבית, והיא לפירסום הנס, ומלבד זאת יש חובת גברא של הודאה ע"י הדלקת הנרות, או עכ"פ בראייתם, וכדברי הברייתא לפי פירושו 'קבעום ועשאו יו"ט בהלל והודאה'.

(ז) ועתה נשוב לבאר שיטת הרשב"א. הנה הרמב"ן בפסחים (ז) כתב טעם אחד שלכך מברכים 'להדליק' בנר חנוכה ולא 'על הדלקת' הגם שאפשר לעשותה ע"י שליח, כיון שהרואה גם כן מברך, ומצוה לראות משום פרסומי ניסא - קבעוה בלמ"ד. והמאירי דחה זאת שהרי הראייה אינה מצוה מוטלת עליו. ואף לכשתזדמן אין ברכתו ברכת מצוה אלא ברכת השבח. אך המחזור שהרמב"ן נקט כשיטת רבנו משולם והמרדכי (פ"ב דשבת) המובאת בשו"ע (תרע"ג), שאדם הנמצא במקום שאין שם ישראל המדליקים, אעפ"י שמדליקים עליו בביתו, מדליק נר חנוכה בברכות מפני שחייב לראות הנרות. וטעם הדבר פירש רבנו משולם (ע' בארחות חיים המובא בב"י) - כדי לעשות זכר לעצמו, וזה מתקיים או ע"י ראיית נר חנוכה של חברו וברכת 'שעשה נסים', או - כשאין לו אפשרות לראות - ע"י הדלקה בעצמו.

מדבריהם למדנו שמלבד חובת פרסום הנס, ישנו חיוב העומד בפנ"ע של עשיית זכר לנס לעצמו. ולכן אף על פי שכבר יצא ידי חובת הפרסום בנר שהדליקו עבורו בביתו, כל שלא עשה זכר לעצמו צריך לראות הנרות ואם אין נרות לראותם, חייב להדליק ולברך על ההדלקה. וזהו שכתב הרמב"ן שאי אפשר לקיים מצוה זו ע"י שליח, כי עכ"פ מחויב בעשיית זכר לעצמו. [והמאירי שהקשה, לשיטתו הולך שפירש ברכת הרואה על עצם הזמן בלא קשר לראיית הנרות כלל כנ"ל, ולדעתו הריהי ברכת ההודאה גרידא ללא קשר למצות ההדלקה, הלכך אין זה טעם לברך על ההדלקה בל' כי ההדלקה יכולה להעשות ע"י אחר וגם הראייה אינה מחויבת].

ח ודלא כהמג"א ועוד פוסקים שנקטו שצריך להקצים. וע' בשע"צ (סו"ס"י תרעב) שהרוצה לסמוך על החמ"ד-משה שמתיר להדליק בברכה אפילו אין בני הבית ערים, אין מוחים בידו. ובאג"מ (ח"ד סו"ס"י קה) נקט לדינא שצריך להדליק בברכה אף אם כולם ישנים.

ט ונראה לפי"ז שאף אם הדליקו עליו בביתו וגם הוא עצמו ראה נרות במקום שהוא נמצא, ומפני סיבה כלשהי לא בירך, צריך עתה לראות כדי לברך - שהרי עדיין לא קיים תקנת הודאה בנרות. משא"כ לשיטת רבנו משולם ודעימיה, נראה שבאופן זה לא ידליק שהרי ראה הנרות ונעשה זכר לנס.

י אם כי אין צריך פירסום בפועל, וכמוש"כ באג"מ (ח"ד קה) כדבר פשוט שמדליק בברכה אף במקום שאין איש רואה את הנרות מלבדו כי לא חילקו חכמים בפועל כמה פירסום נוצר מהנר, ורק לענין הזמן והמקום הגדירו חכמים לפי מדת הפרסום. ולפי סברא זו יצא גם לאידך גיסא, שאם נקוט שהדלקה בחוץ מעכבת, אפילו כשבפנים יש פירסום רב לא ידליק אלא בחוץ.

ז ויש להסתפק לדעתו אם הנשים חייבות בה שאף הן היו באותו הנס, או שמא דינה כהלל שפטורות.

עיקרי דברים

ישנו חיוב גברא של הודאה על הנסים בהדלקת הנרות בברכות. חיוב זה נקבע בעיקר עשיית הימים הללו ימים טובים בהלל 'והודאה'. ומצד זה אף מי שמדליקים עליו בביתו צריך לראות ולברך ברכת 'שעשה נסים'. (ב-ו)

לעומת זאת דעת הרשב"א שברכת 'שעשה נסים' לרואה, אינה ברכת הודאה בעלמא אלא שייכת לקיומו את המצוה, כי הראייה נחשבת כהשתתפות במצות ההדלקה. ולדעתו מי שמדליקים עליו בביתו, אינו מברך ברכת הרואה. (ב)

ג) נראה מדברי הרמב"ם שאעפ"י שנשים חייבות בהדלקת נרות, אינן חייבות באמירת הלל בחנוכה, כי חובת ההלל הוא מצד היום-טוב כשאר ימים טובים, ואילו הנרות הם על הנס שאף הן היו בו. (ד)

ד) מדברי רש"י נראה שמצות הדלקת הנרות חובת גברא היא [לא חובת הבית כלהרמב"ם]. וזהו מקור מנהג אשכנז המובא ברמ"א שכל אחד מבני הבית מהדר להדליק בעצמו. (ו)

א) נחלקו הראשונים האם מצות הדלקת נר חנוכה מתקיימת רק כשמדליק בזמן ובמקום שיש פירסום הנס לאחרים [למעט שעת הסכנה] - כן דעת הרמב"ם והתוס'. או מתקיימת אף לאחר שכלתה רגל מן השוק וכן בהדלקה בתוך הבית. היא דעת רשב"א וריטב"א. (א)

יסוד מחלוקתם הוא במהות נר חנוכה; אם הוא פירסום הנס או [גם] עשיית זכר לנס לעצמו. (ז)

יש ראשונים הסוברים שחובת עשיית זכר לנס מתקיימת רק אם רואה בעצמו את הנרות. ולדבריהם אפילו מי שמדליקים עליו בביתו, חייב לראות נרות חנוכה, ואם אין בסביבתו נרות - חייב להדליק. ויש חולקים וסוברים שעשיית הזכר מתקיימת גם אם אינו רואה בעצמו אלא מדליקים עבורו. (ז)

ב) שיטת הרמב"ם - כפי המוכח מדבריו מכמה וכמה מקומות - שמלבד חובת פירסום הנס שהטילוה חכמים כחובת הבית,

